

ב. לכאורה יש מקום ללמד התר להאכיל לאדם כופר שלא יברך, כי הלא אף אם יברך, הרי אינו מאמין בקדושת השם וברכתו אינה ברכה (וכדבסי' רטו דאין עונין 'אמן' על ברכתו. ובמשנ"ב כ' דדעתו לעכו"ם, אך לכאו' ה"ה בכופר בעיקר, דדעתו אינה לשמים וכבכתיבת ס"ת). וא"כ י"ל כיון שבמצבו הנוכחי, אדם זה טח לכו ושכלו ואין לו אפשרות לברך, א"כ הוי כאנוס מלברך. אף שרשע הוא ואינו אנוס בכל דרכו, מ"מ כיון שזה שנותן לו לאכול אינו יכול עכשו לשנות כל דרכו ולהחזיר בו את האמונה, כלפי זה הנותן אי אפשר עתה לשני לברך. ובפרט אם זה תינוק שנשבה דחשיב כאנוס. ובמקום צדקה לכאו' ודאי יש להקל (ע' משנ"ב קסט, יא מהפמ"ג). וצ"ב בכל זה.

ג. ע"ע בשו"ת תורת חסד ה; ובשו"ת בית יצחק (שמלקיס) או"ח כט).

הפרשת אדם מחטא חמור על ידי יעוץ והכשלה בחטא קל – ע' ביוסף דעת סוטה מח.

דף ז

'כולא נזיקין חדא מסכתא' – פרשו הראשונים: שלשת ה'בבות' (= שערים, פתחים) הנן יחד מסכת אחת, מסכת 'נזיקין' [כשם שבסדר טהרות ישנה מסכת הנקראת טהרות, כך גם בסדר נזיקין. וע' בזה בפתיחת התוי"ט למסכת טהרות בשם הרמב"ם]. ומפני ארכה חילקוה לשלשה חלקים, כדוגמת מסכת כלים הארוכה שמחולקת גם היא בתוספתא לשלש בבות; קמא מציצא ובתרא (כך כתב רב שרירא גאון ור"י הלוי [מובאים ב"ד מלאכי' שלח]; רש"י [כאן ובברכות כ.]. רבנו חננאל וריטב"א כאן; הרמב"ם בפירוש המשנה. וכן כתב המאירי בשם 'רוב המפרשים'. וע' בספר תורת חיים סוף ב"ק, שלכך לא הקפידו לסיימה בדבר טוב, מפני שנחשב כאמצע מסכת). וכן משמע מלשון הירושלמי ריש ב"ק: 'תולדות דבור, כל פירקא תליתייה דתנינן בנוזיקין' – הרי שקרא לפרק 'המניח', הפרק השלישי של נזיקין. ואין נראה שישנה חלוקת פרקים אחת לכל סדר נזיקין, אלא לשלשת הבבות לבדן. וכיו"ב הוכיח המאירי [וכיוון לזה ב'מצפה איתן' ריש ב"ב ועוד] מדברי המדרש (ויק"ר מצורע. והמאירי הביא כן בשם 'תלמוד המערב') שיש ב'נזיקין' שלשים פרקים. מבואר שהכוונה לשלשת הבבות. וערש"ש ב"מ י.

וכן הוכיח הנצי"ב (ריש ב"מ), שעד שלא חובר התלמוד היו שלש הבבות מסכת אחת – 'נזיקין', ואחר כך כשהחלו הוויית הירושלמי, חילקום לשלש בבות, עשרה פרקים לכל בבא.

ואולם יש הסוברים שכל סדר נזיקין הריהי כמסכת אחת, וכשם שבאותה מסכת יש סדר למשנה לענין מחלוקת וסתם, כך סדר נזיקין כולו הריהו כמסכת אחת (ע' יד מלאכי שם. וכן הבין בפשטות המהרש"א בתחילת בבא בתרא [וכבר העיר על כך בהגהות 'מצפה איתן' שם] וכן כתב הרש"ש ביבמות מב: בדעת רש"י שם).

מבואר בסוגיא שרב הונא אינו סובר כלל זה – כולא נזיקין חדא מסכתא (וצ"ע במש"כ רצ"ה חיות ריש ב"מ). ולשיטתו, מחלוקת בבבא קמא וסתם בבבא מציצא – אין כאן פסיקת הלכה כהסתם. ולפי ה'איבעית אימא', אפשר שגם לרב יוסף כלל זה אינו.

ונראה שכולם מודים שהיא כמסכת אחת המחולקת לשלש, ששם מעיד עליהם, וכמבואר לעיל. רק נחלקו האם הכלל 'אין סדר למשנה' שייך גם לגבי שלשת הבבות או לא.

ובתוס' יום טוב (ריש ב"ק) כתב שמכך שהרמב"ם כתב ששלש הבבות הינן מסכת אחת, מוכח שנוקטים להלכה כרב יוסף ולא כרב הונא, והרי זה כנגד כללי ההלכה, שיש לפסוק כרב הונא שקדם לרב יוסף, אלא טעמו של הרמב"ם שפסק כרב יוסף, הואיל ומסתבר טעמו. אך לפי האמור אין צורך בכל זה.

'הנשאל לחכם וטימא – לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר – לא ישאל לחכם ויתיר' – כתבו

הראשונים (ראב"ד, רא"ה, רשב"א, ריטב"א, תוס' רבי אלחנן, ריב"ש (שעט), תשב"ץ (ח"א סו), אשכול, אור זרוע) שאיסור זה אין ענינו משום כבוד החכם, כי אף בדיעבד אם שאל והתיר לאחר שהראשון אסר – אינו מותר, שכבר נאסר הדבר בהוראה הראשונה, ושוב אין לו התר.

ויש חולקים וסוברים שבדיעבד הוראתו הוראה (כן הביאו מרש"י גדה כ: וכ"ה שיטת 'ש מפרשים' המובאים ברשב"א בחולין מד: וכן במאירי כאן ובהוריות ג. וע' ר"ן).

ופסק הש"ך (יו"ד רמב סקנ"ד) כדעה הראשונה שגם בדיעבד אינו מותר. ועוד הביא (בסקנ"ג) שנחלקו הפוסקים כשהחכם השני גדול מן הראשון, האם מותר לו להתיר מה שאסר הראשון. וכתב בתשב"ץ (ח"א סו ד"ה עוד) שאף הר"ן שפרש הדין משום כבודו של החכם הראשון, ולכתחילה ולא בדיעבד, ולדבריו אם הוא גדול מן הראשון – רשאי להתיר, אף הוא לא אמרה למעשה אלא להלכה, והיה חושש לדברי הראשונים ז"ל שכבר נאסר הדבר ואין להתירו אף בדיעבד. ואפילו השני גדול מן הראשון.

ואמנם אם החכם השני הוכיח שהראשון טעה בדבר משנה וכדומה – הכל מודים שאין הוראתו של ראשון הוראה (ראשונים). וי"א שאף ללא הוכחה יכול להתיר על סמך קבלתו מרבתי. ורק בדבר התלוי בסברא אין לו להתיר (ע' בתוס'. וע"ע במובא ביוסף דעת חולין מד:).

חכם שהתיר – כתבו התוס' ועוד ראשונים שמותר לחכם השני לאסור. וכנראה סברתם היא שרק בהוראת איסור נעשית 'חתיכא דאיסורא' ושוב אין לה התר, לא כן בהוראת התר [כן פרש טעמם הש"ך (יו"ד רמב סקנ"ט) ועוד]. ואולי הטעם משום דין 'שויה אנפשא חתיכא דאיסורא', בכך ששאל לרב וקבל ע"ע כל מה שיורה – ע' בלשון הריב"ש בתשובה שעט. אך ע' בשו"ת משיב דבר (ח"ב ט) פירוש אחר].

ואולם הרא"ש כתב על פי הירושלמי שאם חלה הוראת התר של החכם הראשון, שוב חכם אחר אינו רשאי לאסור.

(וכן מובא ברמ"א יו"ד רמב, לא. וכ"כ הרשב"א בחולין מד: והריטב"א בנדה כ: וכ"ה במאירי. וכ"כ המבי"ט בתשובה קנו (וע' אגרות משה או"ח ח"ד עו בסוף אות א). והש"ך השיג, הלא הרבה ראשונים חולקים על כך ומדוע הביא הרמ"א בסתם כהרא"ש. אמנם הגרעק"א הביא משו"ת לחמי תודה (למהר"י באסאן. ג) שחילוק זה של הראשונים בין הוראת איסור להוראת התר, נכון הוא לענין דיעבד, אבל לכתחילה, גם החולקים על הרא"ש מודים שאין לשאול את השני בכל אופן, משום כבודו של ראשון. ולכך סתם הרמ"א את הדברים).

– ... הלא דבר פשוט למבינים הוא דמה שאמרו ז"ל חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, דהני מילי בהך עובדא גופא, אבל בעובדא אחרינא, מי הוא שיטעה לומר שלא יוכל להתיר, אם כן כשיטעה חכם אחד בשקול דעתו ישאר טעות זה לדורות, כיון שלא יהא שום חכם רשאי להתיר. ועוד, שהרי מלאים כל הפוסקים לאלפים ולרבבות שרבינו שלמה שהאיר עיני כל ישראל, ועל פי חכמתו ותורתו העולם עומד, אפילו הכי בהרבה דברים אוסר ורבינו תם בן בתו התיר משקול דעתו. ואם היה לי זמן ופנאי הייתי כותב לו כמה וכמה, וכן בשאר הפוסקים אשר לא יספר מרוב. וחי נפשי כי נלאיתי להאריך באלו השבושים, אמנם יראתי פן יטעו התלמידים הרואין את דבריו... (מתוך שו"ת מהרי"ק קעא, ומובא ברמ"א יו"ד רמב, לא).

ובשו"ת שיבת ציון (מובא בפתחי תשובה שם) כתב שזה דוקא כשהחכם השני נשאל על מעשה שבא לפניו, שרשאי לפסוק כפי הנראה לו, אבל להיות קופץ מאליו להתיר מה שאסר חכם אחר – לא שמענו.

'אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין – הלך אחריו' – ואם אחד גדול בחכמה וחברו גדול במנין – הלך אחר המנין. ופירוש מנין – רוב תלמידים. או גם יש לפרש שרוב התלמידים אומרים כמותו (הגהות אשר"י, והביאוהו הפוסקים – ע' בהנהגת הוראות איסור והתר להש"ך יו"ד רמב).

'... רבי יהושע בן קרחה אומר: בשל תורה הלך אחר המחמיר. בשל סופרים הלך אחר המיקל' – אפשר לפרש שלר' יהושע בן קרחה אין הפרש אם אחד גדול מחברו בחכמה ובמנין אם לאו, לעולם בשל תורה יש להחמיר ובשל סופרים להקל. וכן נראית שיטת הרמב"ם (ממרים ספ"א) והסמ"ג (עשין קיא) ועוד.

יש מקום לפרש שר' יהושע בן קרחה דיבר רק בשוים, אבל אם אחד גדול מחברו – הולכים אחריו בין להקל בין להחמיר הן בדאורייתא הן בדרבנן (כן היא שיטת הרשב"א בתשובה רנג, וכן דעת רבנו ירוחם (סוף גתיב ב), הריב"ש (שעט), הגהות אשרי בפרקנו; מהר"ם אלשקר נד).
וכתב הש"ך (בכללי הנהגת הוראה יו"ד רמב) שבדאורייתא יש להחמיר כשיטת הרמב"ם וסיעתו, ולעולם יש לילך כדעת המחמיר אפילו היה קטן מחברו המיקל. ומאידך באיסור דרבנן יש לנקוט כהרשב"א וסיעתו, לילך אחר הגדול בחכמה ובמנין אף לחומרא.

עוד כתבו הפוסקים (עפ"י תשובת הרשב"א רנג) שבאיסור דרבנן ניתן להקל בשעת הדחק [במקום הפסד מרובה] לפסוק כיחיד נגד הרבים להקל. [ודעת הט"ז להקל בכה"ג אף בדאורייתא (עש"ך יו"ד רמב; ט"ז רצג, ד ובנקודות הכסף. וע"ע אגרות משה או"ח ח"א נא, א וח"ב יח (ח"ה כד, ו) וביו"ד ח"ג כז ובאה"ע ח"ד לד; שבט הלוי ח"ב סוס"י קצו וח"ח רמג; מצפה איתן שבת סד: (אבנ"ז יו"ד פא). וע"ע ביוסף דעת ברכות כב.)].
ובחזון איש (שביעית כג, ד) נקט [שלא כדעת כמה אחרונים] שלא אמר הרשב"א לסמוך על היחיד בשעת הדחק אלא כשלא נאמרה הלכה [וכגון כשמסתבר טעמו של היחיד, שלא נקבע בפירוש כרבים וכד'], אבל כשנאמרה הלכה – אין להקל כדעת היחיד. והוסיף שאם רוב הפוסקים מסכימים לדעה אחת, הרי זה כ'אתמר הלכתא' ואין לסמוך על היחידים. וכל שכן כשאין מחלוקת בין האחרונים אלא כגון שנחלקו בדורו של הרמב"ם והסכימו הרא"ש והר"ן לדעה אחת או שהכריע כן השו"ע והאחרונים – זה נחשב כמו שנאמרה הלכה ואין לסמוך על היחיד [וכגון לענין שביעית בזמן הזה, אין להקל משום דעת הראב"ד והרז"ה המקלים, כיון שכל הפוסקים חולקים עליהם].

כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מנחת שלמה מד. וכ"כ בהגהותיו לשב שמעתתא א, ג ובמעדני ארץ שביעית ח"ב ז), זו לשונו: '... וחושבני שהבא לשאול משני חכמים, ואחד אוסר ואחד מתיר, כיון דכללא הוא דבשל סופרים הלך אחר המיקל (כמו שאמרו בגמ' ע"ז ז), מסתבר שאף אם האוסר עומד וצווה ככרוכיא על המתיר שהוא טועה, מ"מ אם גם המתיר הוא חכם שהגיע להוראה, נראה שאם לאחר גמר הויכוח בין האוסר והמתיר, יחזור שוב השואל וישאל אותם איך עלי להתנהג – מסתבר שגם האוסר צריך לומר לו האי כללא שבדרבנן הלך אחר המיקל...!'

(נראה ודאי שהחכם שהגיע להוראה ודעתו לאסור – חייב להחמיר כפי דעתו גם בדין דרבנן, שהרי כלפיו אין זה ספיקא דרבנן).

וכן לאידך גיסא, בדין של תורה, מבואר בדברי האחרונים (ע' במנחת חינוך עח, א; קונטרס דברי סופרים ה, יח ובהערות החזו"א אות ו ובתשו' הגרא"ו אות ז; אור לציון ח"א ז, ב) שאותו חכם שדעתו להתיר – הרשות בידו לנהוג כפי דעתו, ואפילו הוא יחיד נגד המרובים, הולך כפי דעתו – כל שאין שם הכרעת ב"ד הגדול. וכן הוא מורה ובא לבני מקומו ועדתו. וכיוצא בזה כשמנהג המקום כדעת המיקל, אפילו יש חכמים אחרים החולקים, גם בשל תורה – יש לילך אחר המנהג המקובל באותו מקום או באותה עדה, שודאי נעשה על פי רבם. ורק אדם אחר שאינו מבני המקום – עליו אמרו שבשל תורה הולך אחר המחמיר ובשל סופרים אחר המיקל (ע"ש ובאור לציון ה, ז).

ולפי מה שכתב הגרש"ז זצ"ל שאם השואל חוזר ושואל לאחר גמר הויכוח – מורים לו שניהם שיכול להקל, לפי"ז גם לאידך גיסא, בדאורייתא גם החכם המיקל צריך להורות להחמיר בשל תורה, אם השואלו אינו מתלמידיו ומקהל עדתו כנ"ל. וע"ע. ע"ע בספר אמרות טהורות להגר"ד וולפסון שליט"א – פסחים סי' נה, ד ובסי' מב הערה 13).

'היו שנים אחד מטמא אחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר... בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המקיל' – משמע שאין דין זה אמור אלא למי שמסופק, ולא לזה אשר יודע הדין. והנה שיטת הרמב"ם היא שכל העובר על איסור דרבנן עבר על לאו דאורייתא משום לא תסור. והקשה הרמב"ן אם כן למה ספיקא דרבנן לקולא, והלא ספק של תורה הוא. ותירץ הרשב"ץ (בספרו זוהר הרקיע), שמלכתחילה החכמים שאסרו לא אסרו אלא בודאי ולא בספק. והקשה ב'שב שמעתתא', תינה בספק במציאות, אבל כשיש מחלוקת בין החכמים, הרי לא יתכן לומר שלא אסרו חכמים בספק כזה, שהרי לגבי החכם שדעתו לאסור, הדבר אסור ודאי ולא התירו חכמים. ותירץ, שהרמב"ם הולך לשיטתו שדין ספיקא דאורייתא לחומרא אינו אלא מדרבנן, וכיון שכל עיקר הדין להחמיר בספקות הוא מדרבנן, הלכך בספק דרבנן לא החמירו.

ולפי"ו יוצא שבמקומות שהספק לחומרא מן התורה, כגון בדאיקבע איסורא, שמביא אשם תלוי – יהיה אסור מהתורה גם בספק דרבנן בכגון זה (מהגר"ז גולדברג שליט"א).

לכאורה יש לומר שאף בספקא דדינא כך קבעו חכמים בתקנתם מלכתחילה, שאין אסור אלא כשהדבר פשוט וברור, וכל שיווצרו חילוקי דעות בין החכמים בדין – מותר. וכשם שנתנו כללי פסק כיצד לנהוג במחלוקות החכמים, כגון רבינא ורב אחא הלכה כדברי המיקל (ע' חולין צג: ועתוס' להלן לג: ד"ה והלכתא), כך אמרו שבכל ספק בדין דרבנן, הלכה להקל. וע' בשו"ת הר"י מסלוצק (יד. עמ' עה בהוצ' מכון ירושלים) שאף על פי שכתבו פוסקים שאין נכנסים לספק דרבנן לכתחילה (ע' מגן אברהם י סקי"א ובמציון להלן לו), בספקא דדינא רשאים אף לכתחילה להקל, כמו שאמרו כאן 'בשל סופרים הלך אחר המיקל'. ובטעם הדבר נראה כנ"ל, שבספד"ד קבעו קביעה ודאית כשאר כללי ההלכה. ואפשר שזהו טעם האומרים שבספקא דדינא בדרבנן הולכים לקולא אף בדבר שיש לו מתירין (פרי חדש או"ח תצו סק"ג. וכן הוכיח בשו"ת רעק"א סה, וכן בשאג"א צ. וע"ע בחדושי רעק"א ריש ביצה, ובספר ברכת אברהם שם ב: ד.), שלא כבשאר ספקות דרבנן.

(ע"ב) 'שנאמר שובו בנים שובבים' – כלומר שמרדו בהי"ת ושנו ושלשו בעבירה. ועל זה המשיך הכתוב אַרְפֶּה מְשׁוּבְתֵיכֶם – כי המשובה הזאת של השונה ומשלש בחטא – כמו חולי היא, והאדם לא יוכל להסירה לפי שכבר הורגל בה, אלא על ידי רפואת השם יתברך. וזהו: ארפה משובותיכם (רבנו יונה).

'זירין' – ה'זיר' הוא הגבעול; הקנה של הצמח (וע' שבת קנה; רש"י להלן כ: ד"ה שחת).

'רבי אליעזר אומר: שואל אדם צרכיו ואח"כ מתפלל, ר"י אומר: יתפלל ואח"כ שואל צרכיו' – נחלקו על הבא לבקש צרכיו הפרטיים; לר' אליעזר יבקשם לפני תפילת 'שמונה עשרה' ולר' יהושע בסופה, ולדעת חכמים יבקש ב'שומע תפילה'. (ועיי' בספר דורות ראשונים כרך ג' פרק 'התפילה בישראל'). ונראה שלר' אליעזר הדין הוא רק במנחה, אבל בשחרית וערבית, אם יבקש צרכיו לפני התפילה הרי לא יסמוך גאולה לתפילה. אך אולי בקשת צרכיו נחשב כתפילה אריכתא, וכמו 'השכיבנו'. וצ"ע (מהגר"ז גולדברג שליט"א).

'לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל' – רש"י פרש 'יסדר שבחו' היינו שלש ברכות ראשונות, אבות גבורות וקדושת השם, שאין בהן תפילה אלא שבח (וכן משמע ברמב"ם פ"א מהלכות תפילה). ובסמ"ג ובטור כתבו שהכוונה ל'תהלה לדוד' ופסוקי דזמרה שאומרים קודם התפילה. דין זה, לסדר שבח קודם התפילה – כתב הכסף-משנה (תפילה א, ב) שהוא מן התורה. וכן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב טז) שמפורש כן בדברי הרמב"ם (שם). ולעומת זאת בקרית ספר ובלחם משנה תמחו מניין לומר שהוא מה"ת.

וע"ע בבאור הענין ב'שעורים לזכר אבא מרי' ח"ב עמ' מא מב מז. וכתב שם דבר מחודש: לא הותר לאדם להתפלל אלא במסגרת התפילה שתקנו אנשי כנסת הגדולה, שאין אדם רשאי לגשת בכל עת אל הקודש אלא בתנאים ובמגבלות מסוימים. ולא כן כתבו כמה גדולים בספריהם. וע' בקובץ אגרות חזון איש (ח"ג כג): 'אדם רשאי לנסח תפלה קצרה לצרכיו ואף להזכיר שם, ובכל זמן ביום, ואין צריך לכוללה בתפלת שמ"ע...'. וכן הורה הגרש"ז אויערבך. ומתחיל בלשון 'הי רצון מלפניך...' (כן מובא בספר הליכות שלמה ח"א ט הערה 16, עע"ש).

דף ח

'אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה – אומר... אם יש לו חולה בתוך ביתו... ואם צריך לפרנסה...' – כן הובא בפוסקים (או"ח קיט, א). וכתב בספר פרי מגדים (מובא במשנ"ב שם סק"א): דוקא בכגון שיש לו חולה או שנצרך לפרנסה וכדומה, אבל אינו רשאי להוסיף בכל ברכה וברכה בקשה על העתיד, כגון שלא יחלה ושלא יחסר מלחמו – אלא ב'שומע תפילה' בלבד רשאי לשאול גם על העתיד.

ובספר חסידים (קנה) מובא: 'וכשתתפלל תוסיף על כל ברכה וברכה מענינה לצרכיך, כי ביותר הם מכינים את הלב... ואם לא תוכל להוסיף, חקור לך אחר ניגונים, וכשתתפלל אמור אותן באותו ניגון שנעים ומתוק בעיניך, באותו ניגון אמור תפילתך, ותתפלל תפלתך בכוונה וימשוך לך אחר מוצא פיך, לדבר בקשה ושאלה ניגון שמכין את הלב...'. וכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה כא) שלפי הטעם שכתב, כדי לעורר הכוונה שלא תהיה תפלתו מצות אנשים מלומדה – לפי זה נראה שגם על העתיד מותר.

'אבל אם בא לומר אחר תפלתו, אפילו כסדר יום הכיפורים אומר' – פירוש, הידויים שאומרים אחר התפילה. וכן גרס רבנו חננאל: 'כסדר וידוי יום הכיפורים'. וכ"ה לפנינו בברכות לא.

בשו"ת משיב דבר להנצי"ב ז"ל (ח"א יג) באר שלשה מנהגי ישראל באמירת פיוטים בתפילה: א. המנהג לומר 'יוצרות' בברכות ק"ש שלפני תפילת העמידה, וגם 'קרובין' שבתוך התפילה. ב. המנהג שאומרים 'קרובין' אבל לא 'יוצרות' – מלבד בראש השנה ויוה"כ פ' שאומרים הכל. ג. המנהג שהנהיג הגר"א [וכן המנהג בשיבה דפ"ק וולאזין], שלא לומר לא יוצרות ולא קרובין, מלבד בראש השנה ויוה"כ פ', ומלבד תפילת טל וגשם, וכן בפורים אומרים הקרובין.

ויסוד המנהגים כולם תלויים בישוב קושית הראשונים, שמסוגיתנו מבואר שאין להאריך ולהוסיף בתוך התפילה אלא לאחריה, ואילו המנהג אינו כן, שמאריכים בפסוקים דרחמי ובסליחות בתוך התפילה? – וכמה תירוצים ניתנו; המרדכי מחלק בין צרכי יחיד לצרכי ציבור. לפי זה מובן המנהג להוסיף אף קודם התפילה, שעל אף שאין היחיד שואל צרכיו האישיים לפני התפילה, צרכי ציבור שאני. זהו טעמו של המנהג הראשון.

תירוץ נוסף יש: 'ציבור שאני' [לא צרכי ציבור]. כלומר, היחיד בתפילתו אכן אסור לו להפסיק ולהוסיף, ואפילו על צרכי ציבור [מלבד 'זכרנו' וכו' שהתירו כדי להרבות ברחמים שלא מן הדין, כמבואר במק"א], ורק בתפילת הציבור דהיינו חזרת הש"ץ, מותר. ולפי זה מובן שאין מוסיפין ביצור, שהיא תפילת היחיד, אלא 'קרובין' בלבד בחזרת הש"ץ, שהיא תפילת הציבור. ואולם בימים נוראים, משום הרבות ברחמים התירו שלא מן הדין, כשם שהתירו לומר 'זכרנו' ו'מי כמוך' בשלש ראשונות שלא מן הדין – זהו מקור המנהג השני.

יש מהאחרונים שכתב שבאופן זה שהלה יכול ליטול בעצמו, אין איסור במומר שעובר במזיד, מפני שאין חיוב להפריש אדם זה מעבירה (עפ"י ש"ך יו"ד קנא סק"ו ובדגמ"ר). ויש חולקים (עפ"י מג"א ומשנ"ב. וכמה פוסקים כתבו לסמוך על הדגמ"ר במקום הצורך).

דף ז

- י. א. באלו דברים פסקו בסוגיא הלכה כרבי יהושע בן קרחה?
- ב. על אלו הלכות שמסר נחום המדי, אמרו 'נשתקע הדבר ולא נאמר'?
- ג. כיצד יש לפסוק הלכה במחלוקת ואחר כך סתם במשנה?
- ד. הנשאל לחכם והורה לו – האם מותר לשאול לחכם אחר?
- א. בהלכות הללו פסקו כר' יהושע בן קרחה, אף בניגוד לדעת חכמים:
- (א) מלוה שבעל פה, נפרעים מעכו"ם לפני אידיהן, מפני שהוא כמציל מידם (רב הונא);
- (ב) אומר אדם לחברו (ולא לנכרי. או"ז) בשבת: הנראה שתעמוד עמי לערב (לעשות מלאכתי (רש"י ועוד). רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן);
- (ג) שני חכמים שנחלקו בהוראה ואין אחד מהם גדול מחברו בחכמה ובמנין – בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל (ודלא כדברי תנא קמא שסתם לילך אחר המחמיר. רב יוסף).
- א. היה אחד גדול בחכמה ואחד במנין – הלך אחר הגדול במנין. פירוש, שיש לו תלמידים הרבה. או גם: שרוב התלמידים אומרים כמותו (או"ז).
- ב. נחלקו הראשונים אודות 'איכא דאמרי' שבש"ס, כיצד יש לפסוק; – רי"ף גיאות ורי"ף (עפ"י הרא"ש כאן ובגטין פ"ז. וכן ע' בר"ף ר"פ הזהב ויד רמה ב"ב קל. ואפשר שכ"ד הרמב"ם – ע' קה"י הוריות א) נקטו שלעולם הלכה כ'איכא דאמרי'.
- רש"י פוסק בשל תורה להחמיר ובשל סופרים כלשון אחרונה.
- רבנו תם נקט בדאורייתא לחומרא ובדרבנן לקולא (וע' גם ברא"ש ביצה פ"ק יד בשם הגאונים ובחולין פ"ד ו; בעה"מ תענית יב).
- מקצת גאונים (מובאים ברא"ש) פסקו באיסורים לחומרא, ובממון – כלשון אחרונה (מרבנו יונה, וכ"ה בר"ן בשם הרשב"א – מבואר שבדאורייתא לחומרא ובדברי סופרים ובממונות – כלשנא בתרא. וכ"ד הרמב"ן בר"ה ובתענית יב).
- ריב"א פסק הלכה כלשנא קמא, שהלשון אחרונה המובאת כ'איכא דאמרי', הריהי תפלה לראשונה (וע"ע שבט הלוי ח"א קלג).
- ורבנו שמשון אמר: בכל מקום שיש להתברר כאחת מן הלשונות משיטת התלמוד – כמותה אנו הולכים (ועתוס' שבת מב: ד"ה והיינו).
- ע"ע: או"ז ע"ז קה; יו"ט שלד; חוט השני יח קג);
- ד) גולנים ועמי הארץ (ברי"ף הגרסה: כל הפושעים) שחזרו בהם [לפרוש התוס' מדובר בעמי הארץ שקבלו עליהם חרות וחזרו לסורם ושוב באים לשוב] – לעולם מקבלים אותם כתכרים, בין במטמוניות בין בפרהסיא (כן דעת ר' שמעון ור' יהושע בן קרחה. וכן פסק ר' יוחנן).
- ב. אלו ההלכות שאמר נחום המדי, שדחו אותן בסוגיתנו:
- א) אין אסור לשאת ולתת עם העכו"ם לפני אידיהן אלא יום אחד. [והלכה ששלשה ימים לפנייהם אסור];

ב) מוכרים להם סוס זכר (זקן) במלחמה. [ודחו שלעולם אסור, שלא חלקו חכמים בדבר. וכן בתירא מתיר בסוס, בין זכר בין נקבה].

לפרוש ר"א מביהם, מתיר נחום גם בבחור ושלא במלחמה, אלא נקט אלו לרבותא. ואין כן דעת רש"י ור' אלהנן.

ג) השבת (- מין תבלין) הגדל בשדות – מתעשר זרע וירק וזירין (זיר = גבעול). [להלכה מתעשר זרע ולא ירק, שרק כך דרך אכילתו. והגדל בגינה, לדברי רבי אליעזר מתעשר זרע וירק וזירין].

ג. מחלוקת ואחר כך סתם משנה באותה מסכת – הלכה כסתם. במסכת אחרת – אין לקבוע הלכה כסתם, הואיל ואין סדר למשנה ושמה המחלוקת מאוחרת ולא הסתם. [וישנן דעות הסוברות שלעולם הלכה כסתם, אף בשתי מסכתות או בשני סדרים. ערש"י ותוס' יבמות מב].

לדברי רב יוסף (כפי ההסבר הראשון בגמרא), כל 'נויקין' (- שלשת הברכות. רש"י וש"ר. ויש שכתבו כל סדר נויקין) מסכת אחת.

א. ישנם אמוראים שאף במחלוקת ואח"כ סתם אינם פוסקים הלכה כסתם (תוס' עפ"י שמואל להלן כא).

ב. לדעת כסף משנה (הל' רוצח ט, א) בשני סדרים יש סדר למשנה. אבל אין נראה כן מדברי התוס' (להלן רפ"ב ועוד). ע' בתשובת נודע ביהודה (תנינא יו"ד עט).
ע"ע פרטים נוספים בכללי סתם משנה ומחלוקת, ביבמות מב-מג.

ד. הנשאל לחכם ושימא לו או אסר – לא ישאל לחכם אחר.

א. כתבו התוס' והרא"ש שרשאי לומר לחכם אחר ששאל כבר לחכם ואסר, כדי שיוכלו החכמים לדון ביניהם ולהתוכח ולהוציא האמת לאור. ואולם אין לחכם להתיר מה שאסר חברו אלא אם כן יוכל להחזירו כגון בטעות בדבר משנה וכדו' (תוס'). וכן אם קיבל מרבתי, יכול להתיר כמו שקיבל אעפ"י שאין לו הוכחה מדבר משנה. הגהות אשר"י. אבל אם נראה לו בשיקול הדעת שלא כהוראת חברו, לא יתיר מה שחברו אסר (רא"ש).

ב. אם החכם הראשון התיר – מותר לחכם האחר לאסור (תוס'). והרא"ש כתב על פי הירושלמי לאסור, אם כבר חלה הוראת הראשון.

ג. יש אומרים שאפילו בדיעבד, אם חזר ושאל חכם אחר והתיר – אין התרו התר, שכבר נאסר הדבר. ויש חולקים (ע"ע רמ"א יו"ד רמב; ש"ך חו"מ כה ובשער משפט שם בסק"י).

ד. מצינו שלצורך מניעת פריצת גדר היו מתירים מה שחכם אחר אסר – כדי שלא ייגררו אחר הוראותיו (ע' ברכות סג:).

יא. מהו הזמן האסור לשאת ולתת עם העכו"ם בסמוך לאידיהן?

לתנא קמא, אסור לשאת ולתת עם העכו"ם שלשה ימים לפני אידיהן מלבד יום האיד (וכן הלכה). לדברי רבי ישמעאל, אסור גם שלשה ימים לאחר אידיהן. ולדבריו אמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל: לעולם אסור משום יום ראשון.

הרמב"ם (עכו"ם ט, ד. והושמט בכמה דפוסים) כתב: 'כנענים עובדי כו"מ הם ויום ראשון הוא יום אידם... ופשוט שכוונתו לנוצרים, אלא משום פיקוח הצנוורה שינו (אמת ליעקב). והמאירי פירש דברי הגמרא בענין אחר.

נחום המדי אמר: אין אסור אלא יום אחד לפני אידיהן (וכן סברו רבנן בתראי לפי הסבר אחד שבגמרא). ודחו הלכה זו.

לפי הסבר אחד בגמרא, לרבנן בתראי שלשה ימים שאמרו – כוללים את יום האיד, [ואם האיד נמשך כמה ימים, נחשבים כולם כיום אחד, ואסור לעסוק עמהם יומיים מלפניהם. עפ"י גמרא לעיל ו. אמר שמואל: בגולה (שאינם אדוקים בעכו"ם כ"כ, ועוד משום איבה ואונס. ע' בראשונים כאן ולהלן יא:), אין אסור אלא יום אידם בלבד.

דפים ז – ח

יב. מתי שואל אדם את צרכיו הפרטיים בתפילתו?

רבי אליעזר אומר: שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל. רבי יהושע אומר: יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו [כמו שמצינו במשה רבינו ב'ואתחנן'. ורבי אליעזר סובר שאין ללמוד משה, שרוב גדולתו כך יאה לו]. וחכמים אומרים: לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל צרכיו ב'שומע תפלה'. וכן נקטו להלכה בשם שמואל ורב. ואעפ"כ אם בא לומר בסוף כל ברכה מענין הברכה, דבר שהוא זקוק לו – אומר. וכן אם בא לומר אחר תפילתו – אפילו כסדר יוה"כ פ' אומר (רבי יהושע בן לוי).

א. כתבו אחרונים (ע' פמ"ג ומשנ"ב ק"ט, א) שאין להוסיף בשאר הברכות אלא בקשת דבר שכבר הוצרך אליו, אבל אין לבקש שלא יבוא לידי חולי וכד', מלבד ב'שומע תפלה' שמוסיף כל בקשה וצורך.

ב. אין לענות 'אישר' בברכת 'שומע תפלה', שאין ראוי להוסיף או אלא בקשה פרטית, ולא להתפלל על כבוד שמים (ע' הליכות שלמה ח"א פ"ח דבר הלכה אות לט ובהערות. ויש מי שמתיר לענות אישר. ע"ש).

דף ח

יג. א. מה דינו של משא ומתן בקלנדא של רומי, עם בני העיירות המשועבדות לה?
 ב. מה דין משא ומתן עם עובד כוכבים שעושה שמחה בגלל מאורע אישי? והאם מותר לשאת וליתן לאנשים אחרים המשועבדים אליו?
 ג. האם מותר להשתתף במשתה שעושה עכו"ם לבנו?

א. רבי יהושע בן לוי אומר: קלנדא אסורה לכל, אף לבני העיירות המשועבדות לרומי. ורבי יוחנן אומר: אינה אסורה אלא לעובדיה בלבד (רש"י: בני רומי). תניא כוותיה דריו"ח. וכן דייק רב אשי ממשנתנו (וכן פסק הרי"ף ועוד).

רש"י פרש שבני העיירות אינם חוגגים בקלנדא, והשאלה היא הואיל ואלו ממציאים לבני רומי את צרכיהם. ואילו כמה ראשונים פרשו שגם בני העיירות חוגגים, אך לא משום אדיקותם בעכו"ם אלא לכבודה של רומי, מפני שנתונים הם תחתיה.

ב. במשנה מבואר שימי איד פרטיים שעכו"ם עושה לעצמו, כגון שעשה משתה לבנו – אסור לשאת וליתן עמו באותו היום בלבד (ולא לפניו), ולאותו האיש. ופרשו בגמרא – להוציא אנשים המשועבדים אליו, שאין אסור לשאת ולתת עמהם.

ג. אסור להשתתף במשתה שעושה עובד עבודת כוכבים לחופת בנו, שאז הוא עובד. ואעפ"י שהיהודים